

Két költő

Sárándi Józsefnek előbb a verseit ismertem meg, azután találkoztunk egy irodalmi estén. Utána csatlakozott hozzám, elkísért Dorogról Óbudára, s az úton történt valami, két áramkör kapcsolatra talált. Nagyon megkapott, hogy ez az ifjú költő korán kezdett élni, és máris emlékek terhét hordozza. Kora ifjúságától, sőt gyermekségétől kezdve élete volt, nem csupán a szokványos, a család s a társadalom védetségében, de drámai, mert önmagára utaltan élt, a sors korán a kor nagy hullámverésébe dobta, ahol könnyen elpusztul, aki nem hoz megtartó örökséget, vagy pedig — ami a legtragikusabb — jelentéktelenné szürkül. Drámai életről szoltam? Nos, ha valaki elrendelten ír, akkor szüntelen kihívja a drámát, nyitott mellet jár, ölelkezik és viaskodik az Idővel, ezért élete merész vállalkozások és kalandok sorozata. A védetség az epigonok menedéke, hagyjuk meg a jámboroknak, másuk úgy sincsen. Sárándi alulról merészelté kezdeni az életét, holott ügyes kanyargókkal jóval gyorsabban előre juthatott volna. Ám először a szerszámnyelek fogásának a titkait tanulta meg. Munkásszállásokon, de inkább padlásokon hált, kedvenc mestersege pedig a tetőfedés volt. Jelképes dolog ez a korai pályaválasztás? Úgy vélem feltétlenül, első kísérlete, hogy tetőt, oltalmat építsen egy népnek. Dolgozva csavargotta be az országot, a mozgásba lendült, meg-megállapodó, történelmi helyét kereső tömegnek egyik hullámverése volt, és később sem szakadt el tőle.

Három versére hivatkozom. Az egyik prózavers, „tetőfedői működésének hét sovány esztendejében” a padláson töltött éjszakák nyugtalan félálmat és gyötrő látomásait írja meg. Tökéletes lélektani felvétel, ugyanakkor végre hiteles tudósítás a proletárlélekről. Nem csupán epikai hitel létezik, de lírai is, és kevés költőnkél találok ilyen életízű lírai hitelt. Másik vallomása már szabályos vers: Ha szabad még dicsérnem. Merész írás, hogy bár nem tegnapi, de mai értelemben még vannak proletárok, félig-meddig megoldott sorsú emberek, kétkeziek, akik a legősibb, legnehezebb emberi tevékenységet vállalják, s ezért adósaik vagyunk. Kemény vádat mond? Úgy lehet, igazi jelentőségét mégis abban látom, hogy ez a költő nem tépte el múltjának gyökereit, szolidáris maradt lefelé. Ez a lefelé vallott szolidaritás pedig, azt hiszem, korunk legkülönb erényeinek egyike. A harmadik vers: a Napló. Hadd idézzek belőle:

*Visszajárnak a megölt versek
Vallj hát be mindent
fegyelmével másik életednek
S törd fel tükrét befagyott
szemeidnek.
Másik életedre nézz! a konok-
szorgalmú proletárra és
szégyellő magad*

*Mintha kristály-szobra lennél
hajdan látvázó hitednek.*

Egyre inkább igyekeztem megismerni az életét, kíváncsi voltam költészetének forrásvidékére, és itt egy kis kitérőt kell tennem. Az Ady-nemzedék egyik elvetélt, de kétségtelenül rendkívüli tehetségének, Szabó Dezsőnek abban rejlett a végzete, hogy gigantikus terveket gondolt el, de megvalósításukhoz hiányzott a teremtés anyaga, a tényleges élmény. Addig írt igazán jelentőset, míg vidéken hanyódot, és az élet szüntelen ütközetbe kényszerítette. A beérkezés kényelembe és önimá-

datba csábította, merőben önmagából akart eposzokat elővarázsolni, és ez egyre kevésbé sikerült. Csődjét maga is beismerte utolsó nagy novellájában, a Különös utazásban. Írása elején egyszerű ember, munkás hétköznapi hőse, asszony meleg pillantása kíséri, gyerekeinek fejét simogatja, saját otthonuk köveit rakja, és felujjong, hogy milyen jó házat építeni. De vágyalmából a valóságba zuhan, katedrán áll, előtte bibliája, Az elsodort falu, és tovább kell hirdetnie az ígét, holott mondatai valóságában legkevésbé immár maga sem hisz. Pályája delén megtorpant, mert elszakadt az élettől, torzó maradt, mivel elemi emberi vágyait nem teljesítette. Sárándit akkor szerettem meg igazán, midőn Leányvárott egy nyári vasárnap reggelén arra ébredtem, hogy apjával befelé hordják az utcán felhalmozott homokot, mert házát megtartó otthonná építi. Épít már hónapok óta barátokkal, szomszédokkal kalákába, és ahányszor találkozunk, legalább annyit beszél háza építéséről, mint az irodalomról, mivel nem csupán egy ház épül Leányvárott, de az írói függetlenség vára. Fákat olt, szőlőt kötöz, veteményez fölfelé kapaszkodó kertjükben, s fönt a tetőn belátja az egész tájat, oda küldi lélegzetét az erdő. Nem szakadt el kétékezi múltjától? Így van, de falujától és a természettől sem; ez a hűség az éthosza. Nem kell félnie, hogy gyökértelenné válik, és „zűrös, huzatos évek” után egyszer csak üres ház fogadja.

Közéleti költő? Valóban, de sohasem percnyi érdekek szolgálatában. Elkötelezettsége távollról sem jelent szolgaságot, vagy alárendelést, de jogot az élet alakítására; teremtő elkötelezettség ez. Nem elvont tételeket hirdet, de:

*Szavaimban gyökerek igazát
igazamban gyökerek szavát.*

A legújabb nemzedék verseiben a felelősség azonosságával szólal meg az aggodalom és a bátor kritika hangja a vakmerő álmokkal szemben a valóság nevében, a képzelés ellen az elmaradt cselekedet számonkérésével, s mindig a lelkiismeret fehér izzásával. Olykor keserűek? Úgy lehet, de akkor is a hűség zászlaja alatt járnak. „Én itt akarok szabad lenni” — hirdeti Sárándi József, mert sehol a világon nem tudna önmagára szabott szabadságot teremteni. Ne aggódjunk, ha keményen beszél, és szigorú századunkkal szemben. Ha a „művileg vetélt álmok Tajgetoszá” hányja szemünkre. Ha ki meri mondani, hogy

*... a szabadság ne legyen
az ember keresztje töviskoszorúja.*

Ne tartsunk bátorságától, mert ez a költő sohasem önmagáért aggódik. Inkább a kozmopoliták nihilizmusától tartsunk és az epigonok lázadásától, kik azért tagadják meg irodalmunk fővonalát, mert másodrangúságuknak elsőrangú érvényt akarnának szerezni. S ha már itt tartunk, ne féljünk az elvi állásfoglalástól. Vizsgáljuk meg a közéleti hév és az egyéniség viszonyát. Úgy tapasztaltam, hogy a közéleti hév a költőt egyéniségének fokozott kirobantására ösztönzi. Ady a példa: kortársai közül ő írta a legelszántabb közéleti verseket, ugyanakkor ő merészelt a legszabadabban beszélni a maga dolgairól. Az egyén, ha elszakad a közösségtől, hulladékká válik, a közélet pedig rendkívüli személyiségek nélkül főrumból piaccá züllik.

Sárándi nem tagadja a személyiség jussát, szembeszáll „a vágytalanok tisztaságával” és „az érzelmek színvakjaival”. Olyan közéleti költő, aki meg merészeli ütni a sámándobot, és az egész embert tartja első számú közügynek. Én éppen érzelmi nyíltságát itélem egyik legszebb erényének: „szeretet-nagyobbodásos szívét”. Am nem csupán szíve „nagyobbodik”, de tematikája és költői látóhatára is. Végigolvas-tam csaknem elkészült második kötetének a kéziratát. Beszédje továbbra is kemény beszéd, képei akár a fémekből vert domborművek. Fukaron méri a szót, mintha izzó tűzben kovácsolná minden mondatát. Ugyanakkor tematikája lényegesen gazdagabb lett.

Írt egy tájverset, Kesztölc a címe. Midőn időm elején elindultam az országúton, mert hívtott a valóság, Kesztölcire is eljutottam. Nyomorult falu volt, arra gondol-

tam, hogy ilyen lesz majd a föld, kihülése előtt. Belém dermedt ez az élmény, és csak most oldotta fel Sárándi költeménye, mert új arcú tájverset ad: kozmikus megvilágításba helyezi azt, aminek emberi magyarázatát hiába keressük.

Van egy madár-fohásza. A költő semmit sem engedhet méltatlanul elveszni, az ő bárkájában ott kell lennie a teremtés teljességének, különben nem bárka az, de kalózhajó. A madarak jobbra elpusztulnak, mint annyi minden a mérgezett légkörben, a fertőzött földön, s a költőnek kell folytatnia többek között a madarak „hagyományát”. Finom, szép fohász ez a vers, csakugyan úgy röpül, miként a madár. De Sárándi költészetében megszólal a viharmadár is, mert úgy érzi, hogy veszélyben van „legnagyobb hazánk, a föld”. Nap mint nap sérelmet ejtünk a nyugodt természetben, de ki tudja, meddig tart türelme? A belső vészjelek hangja elől zajtébolyba menekülünk. A hódítás démona szállja meg az embert, és elfoszlik kapcsolata „a megtartó körforgással”. Verse a végén manifesztummá válik: nemzetközi népfrontot akar teremteni „a jóra összeesküvőkkel”. Lám, mennyire új tartalommal tölt meg egy közéleti fogalmat. Ez is költői feladat; a költő nem adhatja fel az élet egyetlen területét sem.

Írt egy remeket, Belső időm a címe. Midőn Ady befejezte egy-egy költői korszakát, „vak szívű és hideg szemű” barátai hanyatlásáról kezdtek beszélni, holott merőben más történt. Ady ilyenkor mintegy tetszhalálba menekült, elfordult a világtól, és csupán akkor tért vissza, midőn bévülőről még különb erőket sikerült felhívnia. Hasonló történik Sárándi versében: kitör tegnapi önmagából, „testé múzeumából”, és „stafétagénjei” ismét országútra küldik. Milyen merész, új ívadás képekkel jeleníti meg ezt a belső rengést, ezt a feltámadást.

Látszólag csupa fegyelem költő, pedig könnyörtelen szenvedélyek hevítik. Ilyenkor mintha régi lázadóink történelmi kiáltása harsanna fel versében. Néha már-már kicsap a költőiségből, de a költemény vége mindig esztétikai győzelem. Hallgassuk csak, miként búcsúztatja ellenségeit:

*hamvukra fekete hó hull
fekete rögök.*

Micsoda tömény kép, benne a halál hidege és az ítélet megföllebbezhetetlensége. És ez az igazi diadal: mindig s mindenben költőnek maradni. Az igazi költő nem csupán a lobogó indulatot, de a legszürkébb mindennapiságot is költészetté tudja varázsolni. Különös verse a Napok, a legsilányabb tucatnyomtatványt, a fali nap-tárt dobja magasba. Ott lenne a helye minden házban, hogy napról napra olvassák, mert az Idő költői átélésére tanít, és bizonynal feldobná a lelkeket is.

Végre egy költő, akinek szerelmi lírája is van, Szertartások a ciklus címe, a szerelem valóban szertartás volt az antikban s az általa nevelt kultúrákban, a folk-lórban nemkülönben. Ugyanakkor vérrokonságot tartott a világot éltető Érosszal, jól tudja ezt Sárándi, és véle akarja lángba borítani korunk élő temetőjét, „a fagy-pont alatti magányt”. Szerelmi világában a természet lélegzik, őzek és sörényes kancák járnak, a pogány öröm sípszavát halljuk, de feldob a magasba is:

*Add meg a szerelmet uram
ami a lélekből is lobbant gyönyört
add hogy egyetlen ölelés se
zárja végleg a kört.*

Ám sommázzunk! Sárándi alulról kezdte nem csupán életét, de költészetét is. A hűséges népfi a mi téreinken élte át a történelmet, ismerte meg mozgásának törvényeit. Hátravan még a világjárás kalandja, de már világot teremtett, olyat, akár a csillag, egészen az övé és teljesen ama nagy körforgásé, mely csak teremtett lényeket tőr meg.

Versei nehéz szüléssel jöttek a világra, a megszenvedettség teszi töménnyé költészetét, mindig végső igazságot akar mondani. De miként viszonylik ez a szigorú költői tartás századunk szózuhatagaihoz, a verbalizmus folyamatos farsangjához?

Úgy vélem, Sárándi a ma emberének bár ki nem mondott, mégis legmélyebb vágyát teljesíti. Talán sohasem szomjúhozták ennyire az egyszerű szót, az igaz beszédet. Ezt a vágyat elégíti ki Sárándi szikár, izmos kijelentő mondataival. Nyelvének, stílusának, mondatszerkezetének is éthosza van, és a költői erkölcs itt kezdődik. Ezt írta egyik versének homlokára: Sebeimre mondom. Sebei adják versei aranyfedezetét.

Akadnak olyanok, akik a művet teljesen el akarják választani az írótól — a növényt humuszától. Ezek a művet holt anyagnak tekintik, azután önkényesen koholt dogmák, ismeretlen eredetű szabályok és elvont axiómák nevében taglalják, sőt folyamatosan: elindították az irodalom dehumanizálását. Valójában az irodalom élő folyamat, s a művön keresztül el kell jutnunk az író személyiségéhez, ennek a megismerése pedig a mű külön megértéséhez vezet.

Sárándi személyisége éppúgy érdekkel, mint költészete, annál inkább, mert ebben a fiatal költőben a költői és az emberi tartás teljesen egyértelmű. Minden mondata arról tudósít, hogy mi készül a legújabb nemzedék jobbjaiban. És mindig jó hírt hoz: egyre szaporodik azoknak a száma, akiket vártam. Akik felnőttek a történelemhez. „Mégis van remény.”

*

Veress Miklós harmincadik évét töltötte be, midőn első kötetével (Erdő a vadaknak) az irodalomba robbant, addig csupán antológiákban és folyóiratokban kapott helyet. Kötete ötvenkét verset tartalmaz, aligha nevezhetjük termékeny költőnek. Am a vulkán se csobog folyamatosan, mint a patak. A robbanáshoz egészen mélyen lakozó erők gyülekezése és társulása szükséges, feltörésükre pedig titokzatos belső törvény ad jelt. Veress Miklós ama ritka költők közé tartozik, akik tisztában vannak ezzel, s várni tudnak. Költészete csupa végső feszültségű izgalom, legfőbb írói erénye azonban a türelem. Ennek köszönheti könyve — le merészelem írni — tökéletességét. Ha nem ismerném, aligha hinném, hogy az Erdő a vadaknak első kötet, inkább zenitre érkezett író művének tetszik, annyira meglepő verseinek érettsége, hangjának — ma annyira ritka — kulturáltsága, világirodalmi mértékű igényessége.

Nem volt költői előélete? Legalábbis mit sem mond erről. Három prózai mondatból álló ars poeticájában ugyan fiatalságának is szentel egyet, s amit mond, Adyra emlékeztet, aki olyan fiatalságról tudott, „melynek a bús Halál is szülés”. Adyt idéztem, holott könyvében Ady-hatásnak nyoma sincsen, bár emlékének egy nagy verset szentel; de midőn költői helyét próbálom megjelölni, a legjobbak jutnak eszembe. Így van, és távolról sem első benyomásom után ítélek, verseit hónapok óta fokozódó hevülettel olvasom, együtt élek velük.

Miként ment végbe genezise? A sors a százados viharzás kellő közepébe dobta? A magaslatok közül elsőnek a Koponyák Hegyét pillantotta meg, a mélységből pedig a pokol bugyrait? Már bölcsőjét legkínzóbb sorskérdéseink állották körül? Csalódás lett mindennapi kenyere? Címadó versében így jajdul fel:

*már álmaimnak van csak láza
önkínzó félelmes parázna
mert nincsen ki meg ne alázza
csillaggá tartott szívemet
úgy veszek el a rengetegben
mint emberség az emberekben*

Semmit sem harap el, mit sem szorít a tudat küszöbe alá. Mindent kimond, ha nem tehetné, azt hiszem, teljesen elhallgatna. Keserű csalódásait kiáltja szerte? Merőben más történik, mert költészetében nyoma sincsen a pesszimizmusnak, a gyengék menedékének. Veress Miklós nem csupán bírja a drámát, de életformának fogadja el. Nála a csalódásból, sőt a tragikussá gyötört életérzésből is fokozott teremtő erő, tehát menekvés sarjad. Így fejezi be címadó versét:

*nem vagy magad mondom magamnak
eszméim lassan szétszakadnak
állok a pöre ég alatt
karom az ág a madaraknak
szemem étek a madaraknak
erdő leszek minden vadaknak
ha már meghalnom nem szabad.*

Nem szabad meghalnia? Ettől már csak egy lépés a megismerés, hogy meghalni nem lehet. Mintha teljesednék Bergson reménye, s az ember csakugyan átrohan a halálon? Veress Miklós költészetében ez a remény folyamattá kezd válni. Első könyv ilyen filozófiai távlatlalt? Szinte hihetetlen, pedig bizonyosság.

A világ a Lét postáit hozza szüntelen, a költőnek pedig nem csupán értenie kell szavát, de a válaszadás is az ő hivatása. Döntő próbája abban rejlik, vajon képes erre a párbeszédre? „Áonok Áonokkal beszélnek” — intett Rilke, mintha végrendeletet írna, üzenete pedig egyre inkább a költői beszéd alapfeltételét jelenti. Az ember úgy érzi, hogy nagykorúvá lett, és a teremtés „nyolcadik napja” következik. Irdatlan terheket vállalt, igazságot akar osztani a földi téreken, átvette isten szerepét, belépett a kozmikus térbe. Egyetlen kezdeményezését sem csinálhatja vissza, aki pedig „külön világba” menekül, bizonyonnyal légüres térbe jut. Az embernek, ha összeroskad is terhe alatt, újra föl kell egyenesednie, különben csődjét ismeri be, és menthetetlenül zuhanni kezd. A költő ilyenkor csak világkorszakban érezhet és gondolkodhat, ebben rejlik igazi felelőssége. Egyenrangú félként kell beszélnie a keletkező újjal, az esedékes párbeszédben néki kell teljes értékű vallomást mondania az emberről, néki kell felmutatnia és megmentenie az ember lelkét. Veress Miklós verseiben ez az elhivatottság lélegzik.

Irgalmatlan próbákat állott meg. A sors sűrűn kínpadra vonta, betegségek dandárával támatta, költészetében mégsem találunk beteges vonást, amint József Attilát is hiába rohamozta a kór, versei fokozott fényerejével verte vissza. Veress Miklósnak a műtőasztalon szerzett élményei is egészségesek, mivel hűséges ars poeticájához: „Hiszek a katarzisban, mely másokért is igaz. Hiszek a forradalomban, mely kint s bent együtt munkál, s végső célja az ember újjáteremtése.” Ha akarna, se tudna egyénné szűkülni, személyes gondjaiba vagy fájdalmaiba zárkózni. Alkata parancsára világméretűvé válik életének minden mozzanata. De miért? Minő gyökerekből meríti erejét ez az alkat? A halhatatlan élet, a még mindig rejtelmes törvényű Biosz kísérlete? Vagy igaza van az egzisztencializmusnak abban, hogy a Lét beszédét egyedül a költő érti, ő váltja emberi hangra? Életérzésünk forradalma folyik, és irgalmatlanul kirobbant a múlt minden szokványosságából, hogy a holnap feladataira képessé tegyen? A szenvedés és az ujjongás eddig elviselhetetlennek tetsző hőfokára edzi lelkünket? A tüdején végzett műtét élményvihara az egyetemes emberi „műtét” bírására adott néki erőt? Arra biztat, hogy semmitől se riadjunk meg, mivel semmi sem reménytelen? A halál sem félelmetes, mert rajtunk múlik, hogy „bolygókat átzuhogó halál” legyen? Műtőasztalon, albéretek „tüdőbeteg tengerében”, mindig s mindenütt tovább teremthetjük a világot? Közeledik a teremtés nyolcadik napja, és az ember előtt megnyílik az egész látóhatár? Annyi bizonyos, hogy ez a költő merészet cselekedett: elmozdult életérzésünk tegnapi határáról. Előrenyomult.

A tudattalan tárnáinak feltörése az alkotás alapvető feltétele. A tudat remeket formálhat anyagából, ha eléggé erős, de bizonyonnyal a káoszhoz nyit utat, ha gyenge. Veress Miklós tökéletesen, mert végső egyszerűséggel fogalmazza meg ezt a törvényt:

*Európa ó Európa
ott van csak hatalom
legyőzni minden csontváz-sereget
hol összeömlik egy folyóba
az értelem és a lelkiismeret.*

Nem tagadja meg a tudat rendező és selejtező jussát; nem vitatja ellenőrző szerepét. Nem dobja el az értelem lámpáját, mert ismeri a fény éltető szerepét. Tudja, hogy anyanyelvünkben a világosság a világból származik, lényegét jelenti. A lírai bohóckodás korában a lelkiismeretre merészel hivatkozni. Tiszta erkölcsű költő.

Tartsunk egy kis seregszemlét, fűzzünk széljegyzetet legalább néhány verséhez. Az Átváltozások a mediterrán antikot hívja új életre. Én még Ovidius metamorfózisain nevelkedtem, tizennégy esztendő koromban ő izleltette meg vélem a világ-irodalmat, így Veress Miklós verse kétszeres öröm. A németek mindig fölötté lelkendeztek a mediterrán antikéért, nyilván kínzó hiányérzetet csitítottak véle. Veress Miklós merőben másért tér vissza az európai kultúra aranykorába. Folytatja Ovidius párbeszédét a nyugodt természettel, melyen egyre több sérelmet ejtünk, s egyre több erőszakot követünk el. S akár Ovidius, ő is megjeleníti a halál mindent megoldó, mert átlényegítő jóságát. A természetből jövünk, és a halál az ára annak, hogy ismét természetté váljunk. Veress Ovidius Philemon és Baucis mítoszba térő szelíd idilljéből mai hullámverést teremt, hogy igaza fokozott fényvel világítson át minket; modern mértékre fogja az antik zengést.

Két Jézus-ciklust írt, lírai töménysége mintha Bulgakov prózai sűrűségével vetekednék. A betlehemi istállóban lelkes állatok párájában, illatos szalmán, fekete gerendák alatt lejátszódik a jézusi dráma egészen a Koponyák Hegyéig. Profán leleplezés történik? Egyik legmerészebb balladánkat olvassuk? A valóság mítosznál forróbb lehelete csap meg? Minden kérdésre igennel kell válaszolnom. A másik ciklus az Ikon fekete Krisztussal — ebben ismét felrobbant valamit. Vajon tudja, vagy csupán érzi, hogy az eredeti jézusi hagyomány közvetlenebbül, mert szelídítő hellenisztikus mítosz nélkül ömlött az ortodoxiába? Ezt a hagyományt adták át egymásnak századok és nemzedékek, végül pedig az ikonokban talált megörökítésre. Veress Miklós ciklusában az ikonok mintha az egykorú apokrifek nyelvén beszél-nének. Így van ez, aki a jelen minden mozdulatában meglátja a történelmet, az tudja feltámasztani eredeti arcával a múltat.

Átélté az agóniát, meglátogatta a könyörtelenség istene szinte alakot öltve, mi-ként Bulgakovnál az ördög. Éppen ezért tudott ódát írni a boldogságról. A boldogság tegnap még pásztori idill volt, mezei bételtség, sunyi polgári öröm, úri tobzódás, meglegeedés hunyt szemmel s kóccal a fülben, zártkörű intellektuális mámor. Ismét robbanás történt: a boldogság ma „játszma a mindenért” borzalmak árán, agóniá-val birkózva is. Az öröm abban rejlik, hogy ezt a játszmát nem adhatjuk fel. A végső vigasz pedig:

*termékeny bolygók mellkasában
dobogunk multhatatlan.*

Ám nyerhetnénk többet? És egyszerre felvillan az igazi boldogság értelme: a világegyetemben nyerünk meg mindent, ott találjuk meg igazi hazánkat.

Méltó szöveget szerzett Bartók Mikrokozmoszához, és életrajza helyett kilenc sorban teljes értékű sorsrajzát adja. Orfikus fohászt ír, s felvillantja az Apokalip-szis fenyegető látomását. A halott Kondor arcáról olvassa le tragikumának naplóját. A májusfát, a tavaszünnepe fáját az élet fájává avatja, a földi ünnepet fölérzi a csillagokig, a májusi történelmet hívja életre, mert valahol abbahagytuk, elveszej-tettük. Csupa „transz” a költészete? Távolról sem, mivel minden versében ott a belső valóság hitele. Költészete kozmikus szabású, de ugyanannyira emberszabású is. Valóban a Carmen Saeculare írja, a százados zúgást, de halotti leletet is készít áldozatairól, elsősorban a kiürült lelkű és lefokozott életű emberről, bizonyosságot tesz, hogy vádiratot is tud írni (Halottak). Szatirikus hajlama ugyancsak ébredszik, olvassuk csak el, amit a Főbélrlről mond, vagy a Hirdetést a tudattal folytatott manipulációról.

Egyik verse olyasmit sejtet, mintha a barokk állana hozzá legközelebb. Nem a történelmi barokk, a könyörtelen, az irtóztató, de a maga teremtette, a haláttalan, a diadalmas, a felszabadító, a Semmi ellen rohanó, a mindent újra virágoztató —

sommásan az Őstenyészet. Költői ősei pedig? Berzsenyi pátriájából került Szegedre, s mintha Berzsenyi örökségét is magával hozta volna: a látványt meg a klasszikus igényű fegyelmet. Ősei között látom a késő Vörösmartyt, amint hajadonfőtt, csapzottan, tépett köntösben áll a világviharban, és hangszereli. Mélyre szította a klasztrikus műfajokat, egyiket a másikba oltja, mintha egészen új, mindent egybe sűrítő műfajra törekednék. Legmélyebb hangja kétségtelenül a ditirambus, legősibb melódiáit robbantja fel, úgy ajándékozza a mának: szívjátok mélyre, és igazuljakok általa. S ami a legritkább, versei mögött nagy kultúrák zúgását hallok. A legjobbaktól tanult eredetiséget. Ők bátorították, hogy teremtsen meg a saját nyelvét, a sorsát s a világsorsot merészen, de hűségesen érzékítő képes beszédet. Ezek a képek! Ártatlan az arcuk, akár a gyermeké, mégis érezzük, hogy a jó és a gonosz tudás fájának gyümölcsei. Ki tud ma így imádkozni a „gyönyörhöz” és a „gyönyörű késekhez”:

*éggé lobogó ingem
ne fogjátok ti vissza*

Ki küld ilyen fohászt az erdőknek, az egeknek, a fatörzseknek:

*elfeledni úgyis késő
az elpazarolt évek
hétfejű iszonyát
oldozatok föl engem
örökös ölelésű
iszonyatos anyák.*

Első kötete nem csupán izgalmas verseket ad, de költői korszakot zár le. Jajdulással és hitvallással kezdi, keservvel és vigalmassal fejezi be. Különös keserves ez, a tragikus sors méltóságát viseli joggal, mert tanúságot tesz, hogy a tragédia sűrített élet. Vigalmasa pedig a férfikor „villámló virradatát”, új költői korszakát jelenti be. S tetézi a boldogság ódájával. Hadd tegyem még hozzá, hogy a kötet anyagának az elrendezése is mesteri. Minden a helyén van, a versek szerves egészzé fogóznak.

Szeretem Veress Miklóst, és félttem. Azért félttem, mert nagyon szeretem. Szeged Juhász Gyulát adta líránknak, és öléből indult József Attila pályája. Most Veress Miklóst fogadta fiának. József Attila kért valamit, de kora megtagadta tőle. Legyünk emberebbek s igazabbak Veress Miklóssal szemben. Szeressük szilajon!

FÜLÖP LÁSZLÓ

Erdélyi József lírája 1945 után

Egy 1931-es keltezésű tanulmányában Németh László így jellemezte Erdélyi József költészetét: „Mit lehet ehhez a lírához hozzáadni? Immár csak verseket. A harminc-egynéhány éves Erdélyi befejezettebb, változhatatlanabb, mint legtöbben az öregek közül.” A megállapítás lényege igazolhatóan látszik — a világgép, a művészi magatartás s a stílus jó jelű és lényegszerű megújítását a költő később nem tudta már végrehajtani —, de ezzel a rövid és egyértelmű minősítéssel az